

הרב שלמה דיכובסקי

'פרזות תשב ירושלים'

פתיחה
קדושת ירושלים
'הכל מעלין לירושלים'
איסור היציאה מירושלים
ירושלים לעניין קריאת המגילה
עוד על קדושת ירושלים

פתיחה

הנביא זכריה (ב, ז-ח) אומר:

והנה המלאך הדובר בי יוצא, ומלאך אחר יוצא לקראתו, ויאמר אלי, רוץ דבר אל הנער הלז לאמור: פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה. רש"י מפרש: "פרזות תשב. מאין חומה, כדי שיתיישבו בה כל הבא, ותגדל מיום אל יום".

במסכת בבא בתרא (עה, ב) נאמר:

אמר רבי חנינא בר פפא, ביקש הקב"ה לתת את ירושלים במידה... אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, ריבוננו של עולם, הרבה כרכים בראת בעולמך של אומות העולם, ולא נתת מידת אורכן ומידת רוחבן - ירושלים ששמך בתוכה ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה, אתה נותן בה מידה? מיד ויאמר אלי רוץ דבר אל הנער... פרזות תשב ירושלים... אמר ריש לקיש, עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינואות (גינות), אלף קפל מגדלים, אלף ליצי בירניות, ואלף ושני שילה טוטפראות (מבצרים).

משמעות הדברים היא, כי כל המקומות הללו נחשבים לירושלים. לפי ההלכה יש צורך בפעולות מסוימות בכדי להוסיף על העיר ועל העזרות, כלשון הרמב"ם (בית הבחירה ו, י-יד): "בית דין שרצו להוסיף על ירושלים או להוסיף על העזרות מוסיפין". יש כאן סדר של קידוש המקום והקרבת קרבנות, והרמב"ם מסיים:

כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה לא נתקדש קידוש גמור. וזה שעשה עזרא שתי תודות - זכר הוא שעשה, ולא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים. ובמה נתקדשה? בקדושה ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתה, וקידש אותן לעתיד לבוא.

ובכן, ירושלים שבין החומות והר הבית התקדשו קידוש גמור ע"י שלמה המלך, ועזרא הסופר לא יכול היה לקדש בעצמו כי חסרו לו מלך ואורים ותומים. בימינו חסרה בנוסף, גם האפשרות להקריב קורבנות תודה. כך, שלא ניתן לקדש חלקים נוספים בקדושת ירושלים עד יבוא גואל צדק. אם כן, נבואתו של זכריה כי פרוזת תשב ירושלים משמעותה שהמקומות הנוספים על ירושלים העתיקה - העיר החדשה - עדיין אינם קדושים בקדושה המלאה של ירושלים, אבל יש שם קדושה לא מלאה. אין ברמב"ם הגדרה ל"קידוש שאינו גמור", ולא ברור לנו מה היא הקדושה הלא מלאה.

אנו עדים היום למימוש נבואתו של זכריה. ירושלים הפרוזה - העיר החדשה - גדולה עשרות מונים מירושלים העתיקה שבין החומות. נבואתו של זכריה מתקיימת לנגד עינינו. מה הן ההשלכות ההלכתיות של התרחבות ירושלים בזמן הזה?

קדושת ירושלים

ירושלים אינה נזכרת בתורה בפירוש. בפרשת ראה רומזת התורה למקום המקדש ברמזים רבים, ולא בצורה מפורשת. הנה כך נאמר (דברים יב, כא): "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה". בעל הטורים מצא כאן רמז לירושלים.

נאמר עוד: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלוהיך נותן לך". רש"י פירש שהמנוחה זו שילה והנחלה זו ירושלים. עוד נאמר: "כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך", ורש"י פירש שהכוונה לירושלים השוכנת בחלקו של בנימין ונקנתה בכספי כל השבטים. גם בהמשך נאמר: "כי אם לפני ה' אלוהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלוהיך בו", ופירש רש"י 'לפנים מן החומה'. עוד נאמר: "כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלוהיך לשום שמו שם". גם בפרשת שופטים (יז, ח) נאמר: "כי יפלא ממך דבר למשפט... וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיך בו", ורש"י פירש: וקמת ועלית - מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות.

הפליאה הגדולה היא, מדוע הסתפקה התורה ברמזים בלבד ביחס לירושלים ולבית המקדש, ולא אמרה את הדברים במילים מפורשות? ועיין ברמב"ן (יב, ה) על הפסוק "לשכנו תדרשו", כי בספרי אמרו: דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא. פירוש נוסף, שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית ה'. הכלי יקר פירש, לא תדרשו אל המקום אלא תדרשו לשכנו איה מקום כבודו, כי הוא יתברך עיקר והמקום טפל לו.

מה משמעות הדברים, ומדוע העלימה התורה את העיר הנבחרת ואת מקום המקדש המיועד, למרות שמאז ימות עולם נבחר המקום, כפי שציין הכלי יקר, כי

שם נוצר אדם הראשון ושם נצטווה אברהם להקריב את יצחק ושם ראה יעקב את ראש הסולם ועוד ועוד?

שאלה זו עלתה בדברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג מה). הרמב"ם העלה שלוש סיבות להעלמת מקום המקדש והעיר ירושלים בתורה. אלו דבריו:

האחת, שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה. השנייה, שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכולתם. והשלישית, והיא החזקה שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה כמו שנפל בבקשת הכהונה.

היות ומדובר בדברי אגדה, ושבעים פנים לתורה, ניתן ליישב את הדברים בדרך אחרת, על פי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (ו, טז):

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קידשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשימותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדים. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל.

הראב"ד שם השיג על הרמב"ם וכתב שאין לחלק בין מקדש וירושלים לשאר א"י, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

הרי לנו הפתרון. קדושת ירושלים והמקדש אינן בגלל המקום, אלא מחמת השכינה השורה שם. כל עוד לא שרתה השכינה לא הייתה קדושה, על כן נמנעה התורה מלציין את ירושלים והמקדש כמקום הנבחר, משום שלא הייתה קדושה במקום הזה עד אשר שכנה בו השכינה לאחר כיבוש א"י ורכישת המקום מארוונה היבוסי. בעבר שכנה השכינה באותו מקום לעיתים מזומנות, ולאחר מכן הסתלקה משם.

יצוין, כי הכיבוש בארץ החל כבר בזמן אברהם אבינו. נאמר לאברהם: "קום התהלך בארץ לאורכה ולרוחבה כי לך אתננה" (בראשית יג, יז). במסכת בבא בתרא (ק, א) אומר רבי אליעזר: "הלך בה לאורכה ולרוחבה קנה מקום הילוכו". ונאמר בגמרא: "מאי טעמא דרבי אליעזר, דכתיב קום התהלך בארץ לאורכה ולרוחבה כי לך אתננה". רבנן חולקים על רבי אליעזר, והם מפרשים את האמור באברהם: "התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי, כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו". ופירש הרשב"ם: "כדי שיהא נוח, דהוּו להו כירשים ולא כגזלנין, ולא יהיה רשות לשטן

לקטרג". משמעות הדברים, כי הליכת אברהם בארץ נחשבה לקנין חזקה גמור לדעת רבי אליעזר, או לקנין חזקה מסוים כלפי המקטרגים לפי דעת רבנן.

ואכן, קודם לכן בפרשת לך לך (יג, ז), כאשר היה ריב בין רועי מקנה אברהם לרועי מקנה לוט, נאמר: "והכנעני והפריזי אז יושב בארץ". רש"י מפרש שם, שעדיין לא ניתנה הארץ לאברהם. הכוונה היא שעדיין לא עשה אברהם פעולות חזקה וכיבוש בארץ כפי שנאמר לו מאוחר יותר, וטעו הרועים בחושבם שהארץ שלו. לכן בפרשת וארא (שמות ו, ג) נאמר: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב", ומפרש רש"י (ו, ט) כי הקב"ה הביא ראיה למשה מן האבות שלא הרהרו אחר מידותיו למרות שאברהם נאלץ לקנות אחוזת קבר לשרה בדמים מרובים, ויצחק נאלץ לריב על בארות המים, ויעקב קנה את השדה מבני שכם, למרות שהארץ הייתה שלהם בהבטחת ה'. הרי לנו שהארץ הייתה שייכת לאבות ולצאצאיהם כבר בתחילת הדרך. אולם, ביחס לירושלים שקדושתה מפני השכינה, כל עוד שהשכינה לא שרתה בבית המקדש לא הייתה בה קדושה, כאמור לעיל.

דברים אלו מבהירים את האמור במדרש, כי בית המקדש השלישי יבנה בידי שמים. כך נאמר במדרש תנחומא (נח, יא): "לעתיד לבוא אני בונה אותה ואיני הורס אותה לעולם, שנאמר כי בנה ה' ציון נראה בכבודו". כך כתבו גם רש"י (סוכה מא, א) ותוס' (שבועות טו, ב ד"ה אין). אכן הרמב"ם כתב בהלכות מלכים (יא, ד) כי מלך המשיח הוא שיבנה את בית המקדש. וכן כתב בהקדמה לפירוש המשנה כי מסכת מידות נשנתה אחר החורבן כדי שנדע לבנות את הבית השלישי. מכוח האמור לעיל כתב הערוך לנר (סוכה שם) שכוונת התנחומא היא על מקדש רוחני שירד משמים ויתלבש בתוך המקדש הגשמי שייבנה בידי אדם, כנשמה בתוך הגוף.

יש להוסיף, כי גם במסכת תענית (ה, א) נאמר:

אמר רבי יוחנן, אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. ומי איכא ירושלים למעלה? אין, דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו.

גם בתיקוני זוהר (ס, ב) נאמר:

בהוא זימנא איתבני ביתא דשכינתא דאיהי בית הבחירה על ידי קודשא בריך הוא, דאיתמר ביה, ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב... ורזא דמילה ירושלים כעיר שחבורה לה יחדו, דאנהרא על גבוי.

הרי לנו שישנם שתי ירושלים, של מעלה ושל מטה, והן עתידות להתחבר.

איך שנפרש את הדברים, הרי כל זמן שהשכינה או הלבוש הרוחני לא שכנו בבית המקדש לא היה מעמד מיוחד למקום, ועל כן נמנעה התורה מלציין את העיר ירושלים ואת המקדש בטרם הגיעה העת לכך.

יצוין, כי גם לדעת הראב"ד החולק על הרמב"ם וסובר שאין חיוב כרת בנכנס למקום המקדש לאחר החורבן, וכתב: "כך נגלה מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה אין בו כרת", כתב החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' רלג) שקדושת מקום המקדש לא בטלה אף שאין בה כרת, וכמו כן קדושת ירושלים הנובעת מן המקדש לא בטלה. ובדרשות החת"ס (סוף פרשת אמור דף שצ) כתב דבר מבהיל, כי הרעש הגדול שהיה בצפת בשנת תקצ"ז ובו נספו מאות "קנאת ירושלים עשתה זאת, כי קרוב למאה שנים שמו פניהם לצפת", וכוונתו הייתה כי עולים רבים ובהם חלק מתלמידי הגר"א ובראשם רבי ישראל משקלוב קבעו את מושבם בצפת במקום בירושלים, ולדעתו היה בכך עוון.

אולם עיין בפירושו הרדב"ז על הרמב"ם שם (במהדורת פרנקל), שכתב כי דברי הראב"ד המסתמכים על סוד ה' ליראיו אינם נראים לו, והוא לא היה סומך עליהם להיכנס למקדש. אלו דבריו:

אם נגלה אליו הדבר בסוד ה' ליראיו, אני מאמין. אבל לא הייתי סומך על עצמי ליכנס למקדש ואפילו היה נגלה אליי, כי הייתי אומר לא בשמים היא, ומידי פלוגתא לא נפיק.

הרי, שלדעת הרדב"ז כוונת הראב"ד היא שאין איסור כלל בכניסה למקום המקדש בזמן הזה. ואכן, בספרי השו"ת של הדורות האחרונים דנו אם מותר לצאת מירושלים לחלקים אחרים של א"י. בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ז) הסיק שמותר לצאת מירושלים לשאר א"י רק עמ"נ לחזור וכן לסחורה או לדבר מצוה. כמו כן כתבו שהמדובר רק בירושלים שבין החומות, ולא בחלקי העיר שמחוצה להן¹.

סוף דבר: ירושלים של מטה נבחרה בגין קדושתה, וקדושה זו נובעת מירושלים של מעלה. על כן לא הזכירה התורה את המקום בטרם החיל הקב"ה את הקדושה במקום. ארץ ישראל התקדשה בגין הכיבוש והחזקה של בני ישראל, ועל כן הוזכרה הארץ בתורה בכדי לצוות על כיבושה ע"י העם. כך, שקדושת הארץ מתחילה מ"איתערותא דלתתא", ואילו קדושת ירושלים והמקדש מתחילה מ"איתערותא דלעילא".

יתכן ויש לפרש כך גם את הפיסקה שאנו אומרים בסוף תפילת שמונה עשרה: "...שייבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך". מה הקשר בין בניין ביהמ"ק לבין לימוד תורה? ניתן לומר: לבניין ביהמ"ק הפיזי יש צורך גם בבניין רוחני. הבניין הרוחני אינו עומד מאליו, ובידי עם ישראל להקימו ע"י תלמוד תורה. על כן אנו מתפללים לקב"ה על שני דברים: על בניין ביהמ"ק הפיזי, ועל הבניין הרוחני שיתלבש בתוכו. בניין זה יוקם רק אם כל אחד יבצע את שליחותו הרוחנית בלימוד

1 ועיין בשו"ת שדה הארץ ח"ג סימן יא ובציץ אליעזר ח"ג סימן כב וחי"ד סימן נב.

התורה. לכן אנו מבקשים שני דברים: בניין ביהמ"ק ולימוד תורה - שניהם משלימים זה את זה ושניהם יביאו את עם ישראל לשלימותו. האיתערותא דלעילא היא בניין הבית ע"י הקב"ה, והאיתערותא דלתתא היא לימוד תורה של בני ישראל המביא לבניית הבית הרוחני ולהשראת השכינה.

המשותף בין עם ישראל וארץ ישראל, שמודגש בדברי הרמב"ן הידועים שהובאו לעיל על "ושממו עליה אויביכם", מוצא ביטוי חריף בפרשת האזינו: "הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו". רש"י הביא שני פירושים: א. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם. ב. וכפר אדמתו, ומה היא אדמתו - עמו, כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת. וכן הוא אומר רצית ה' ארצך, במה רצית ארצך - שבת שבות יעקב.

לפירוש הראשון אדמתו ועמו הן שתי ישויות נפרדות הקשורות זו בזו. לפירוש השני אדמתו ועמו הן ישות אחת, בלתי נפרדת. לשני הפירושים יש צורך בכפרה לארץ, ולא יכופר לה אלא בדם שופכו: "כי דם עבדיו יקום". רק אז נינחם, ורק אז תבוא נחמה לארץ.

'הכל מעלין לירושלים'

כאן מקום לדון ביחס לאמור במסכת כתובות (ק"י, ב): "הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין". כך נפסק גם ברמב"ם (אישות יג, כ) ובשו"ע (אה"ע סי' עה סע' ד). האם ירושלים שמחוץ לחומות היא בכלל "הכל מעלים לירושלים"? האם יכול הבעל לכופף את אשתו לגור בשכונות החדשות של ירושלים?

נחלקו בדבר פוסקי הדור האחרון.

הרב עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי ח"ו סימן יז אות א) כתב:

ירושלים החדשה מקודשת יותר משאר ערי ארץ ישראל, שהרי עתה שנתרחב הישוב ונתקרבו כולם לעיר העתיקה, דנים אותה כירושלים העתיקה... מכיון שכל הקרב אל הקודש הוא יותר קדוש מהרחוק... ומכיון שכך דנים בה את אותה הלכה של הכל מעלין לירושלים.

אולם, לאחר מכן הוא מסייג את דבריו ואומר שלא נוהגים לכפות לעלות לשכונות שמחוץ לחומות. רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל (בתשובה לשאלתו של דב רוזן זצ"ל - אביהם של הרב ישראל זצ"ל והרב יגאל שליט"א, הדברים הובאו ב"תחומין" חלק י עמ' 139-138) כותב כך באופן חד יותר:

ירושלים המקודשת היא רק ירושלים העתיקה... וכל מה שחוץ לחומה, רק

"נקרא" בשם ירושלים לעניין כתיבת שם העיר בגיטין ובשטרות וכדומה. אבל אין זו ירושלים. גם דין קריאת המגילה תלוי רק בסמוך ונראה לירושלים, ולא חשוב כלל אם זה בתוך תחום השיפוט או לא.

מאיך הרב א"י ולדנברג זצ"ל (ציץ אליעזר חלק יד סימן נב) כתב:

ודאי שיש עניין גדול ועדיפות רבה לגור גם בירושלים החדשה, מעל יתר חלקי הארץ, באשר היא עיר שחוברה לה יחדיו, סמוך ונראה לפלטרין של מלך. והרי אפילו לעניין קבורה העדיפו חכמינו ז"ל בכל דור להיות נקברים בירושלים יתר מעל שאר ארץ ישראל הגם שמקום הקבורה הוא מחוץ לעיר, ורק מכוח היות זה סמוך לשער השמים... ומינה דעל אחת כמה וכמה שמובטח בכזאת לחי בה בחיים חיותו בסמוך ונראה, ואשר שם הקודש ירושלים נקרא עליה... ואשרי הזוכה לדור סמוך לקדושת הר אלוקים.

טעם חדש הביא הרב י"מ טיקוצינסקי (עיר הקודש והמקדש חלק ב פרק טו):

הא דאמרו הכל מעלין לירושלים, זהו משום חשיבות ישוב עיר הקודש. ועל כל פנים מסתבר שגם זה היושב בפרברי העיר וקשור בעניינים הכלליים אל העיר הרי זה מיישב את העיר, ונחשב ליושב ירושלים.

מובן, שאם הסיבה היא בגלל הקירבה לירושלים, גם מקומות ישוב אחרים קרובים, כמו בית זית, גבעת יערים (=טלו סטון), פסגת זאב ומבשרת ירושלים, וכן מעלה אדומים, תהיה בהם מעלה דומה. גם תושבי מקומות אלו קשורים לירושלים, וישבתם בהם מחזקת את ירושלים רבתי. האם ייתכן להרחיב את דין "הכל מעלים לירושלים", גם למקומות אלו?

איסור היציאה מירושלים

שאלה נוספת התעוררה לגבי יציאה מירושלים לשאר חלקי ארץ ישראל. אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל, כפי שנפסק ברמב"ם (מלכים ה, ט). האם, באותה מידה אסור לצאת מירושלים למקומות אחרים בארץ ישראל?

בספר "פרי הארץ" שחובר לפני כ-300 שנה הסתפק בדבר - אולי הלכה זו אמורה רק לגבי יציאה מא"י שיש בה קדושה לחו"ל שאין בה קדושה כלל, אבל יציאה למקום שיש בו קדושה, גם אם זו קדושה פחותה יותר, אינה בכלל האיסור? ב"ציץ אליעזר" (חלק יג סי' כב) נטה לומר שיש איסור לצאת מירושלים, אבל רק לגרים בעיר העתיקה בלבד. בספר "משנת יוסף" (חלק ד סי' נח) רצה לחלק בין אדם פרטי העוקר מירושלים לעיר אחרת בא"י, ובין ציבור העוזב את העיר. לאדם פרטי אפשר להקל אם יש לו סיבות מתאימות להלכה. ב"אגרות קודש" (האדמו"ר מהרש"ב

מליובביץ כרך ד עמוד קצב) התיר לעזוב את ירושלים בגלל בעלי מחלוקת ומסיתים הנמצאים בה. קיימת גם בעיה למצוא תפקיד או משרה מתאימים בירושלים, שהיא כידוע עיר מלאה חכמים וסופרים, והביקוש למשרות פנויות עולה בהרבה על ההיצע. יחד עם זאת, נראה לי ברור, כי מי שאינו מתגורר בעיר העתיקה בירושלים, אלא באחת מן השכונות שנספחו לה, יכול לעקור ממקומו לחלקים אחרים של א"י, אפילו באמתלא קלה. כך שהיה מקום ליעץ למי שמתגורר בעיר העתיקה ורוצה לעבור למקום אחר בארץ, שתחילה יעקור ממקומו לעיר החדשה - שהרי כאמור לדעת פוסקים רבים אין בזה איסור - ואח"כ יעקור משם לחלקי א"י האחרים. בדרך זו יוכל להקליש את האיסור, על הצד שהוא קיים.

ירושלים לעניין קריאת המגילה

עתה נבוא לבדוק את ההלכה לגבי קריאת מגילה בט"ו באדר בפורים.

העיר ירושלים היא היחידה בעולם המוכרת לנו כעיר המוקפת חומה בוודאות בימי יהושע בן נון, ופורים נחוג בה ביום ט"ו באדר בלבד. אלא שהדברים אמורים בפשוטם כלפי ירושלים הישנה, העיר העתיקה, שהיא אכן מוקפת חומה - אמנם לא החומה המקורית מימי יהושע בן נון, אבל לא כלפי העיר החדשה, הגדולה לפחות פי עשר מהעיר העתיקה המקורית, וחלק משכונותיה רחוקות יותר מפי עשר ממרחק מיל ממנה. כיצד אפוא הפכה ירושלים רבתי לעיר שכולם חוגגים בה את פורים ביום ט"ו באדר בלבד?

התשובה לכאורה היא: המימרה של רבי יהושע בן לוי במסכת מגילה (ב, ב):

אמר רבי יהושע בן לוי, כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, נידון כדרך. עד כמה? אמר רבי ירמיה... כמחמתן לטבריא - מיל, ולימא מיל? הא קא משמע לן, דשיעורא דמיל כמה הוי, כמחמתן לטבריא.

בדף ג: נאמר עוד: "תנא, סמוך אע"פ שאינו נראה. נראה, אע"פ שאינו סמוך".

שיעור מיל הוא 960 מטר לשיטת ר"ח נאה, ו-1152 מטר לשיטת החזון איש. שיעור מיל הוא 2000 אמה, ושיעור פרסה הוא 8000 אמה.

חלק משכונות ירושלים החדשה נמצאות במרחק של עשרה עד עשרים ק"מ מהעיר העתיקה. הן אינן סמוכות, ואף אינן נראות מן העיר העתיקה. כיצד קוראים בהם בט"ו?

הר"ן (על הרי"ף) במסכת מגילה הביא שני פירושים בדברי רבי יהושע בן לוי. לפירוש אחד, ההגבלה של מיל. אמורה לגבי "סמוך" בלבד, אבל לגבי "נראה" אין הגבלה, וכל שנראה אפילו ממרחק נחשב כדרך. לפירוש השני הגבלת מיל חלה גם לגבי נראה. הר"ן סיכם:

ומכל מקום, אפילו לפירושא קמא, אינו נראה, שאם היה רחוק כמה פרסאות - מפני שרואין אותו מן הכרך יהא נדון ככרך. כאמור, ישנן שכונות בירושלים הרחוקות כמה וכמה פרסאות מהעיר העתיקה. הריטב"א כתב:

דעת רבותי, כל סמוך הוא דמשערין במיל, דכיון שאינו נראה עמו לא חשיב סמוך ביותר ממיל, אבל בנראה כל שהוא נראה עמו ומשתתף עמו בענייניהם, ולית ליה שיעורא.

לדעה זו, אין הגבלה של מיל בנראה, אולם הריטב"א הוסיף תנאי: "ומשתתף עמו בענייניהם". השכונות הרחוקות בירושלים ללא ספק משותפות עם הכרך בענייניהם, אבל הן לא נראות מן הכרך, וכיצד ניתן להחשיבן כחלק מן הכרך לגבי קריאת מגילה? ואכן, בתקופה הראשונה, לאחר בניית השכונות החדשות קראו בהן מגילה ביום י"ד כדן עיר שאינה מוקפת, ולא כדן כרך. ב"לוח לארץ ישראל" המפורסם של הרי"מ טיקוצינסקי זצ"ל, הוא כתב, ונכדיו ממשיכים את הוצאת הלוח וכותבים באותה לשון:

בנוגע לירושלים החדשה - דע שהסמוך ונראה לכרך ביאורו הסמוך ונראה לחומת העיר העתיקה. וכל שכונה הרחוקה יותר ממיל מחומת ירושלים מימי יהושע - אין דינה ככרך. כי אין דין זה דומה לדין שבת שכל מה שמתחבר לעיר נחשב לעיר, דשם תלוי בישוב, משא"כ בעניינינו שתלוי בתקנת הגבולים שנתקנה אז, ואין מקום פרוז משתנה לדין מוקף... ולדעתנו מן בית חולים שערי צדק הישן והלאה למערב העיר (כיום רחוב גשר החיים), ומן שכונת מקור חיים והלאה לצפון העיר, צריך לנהוג כבעיירות הספקות.

אולם דברים אלו תלושים מן המציאות וגם אינם המנהג המקובל. אין בימינו כמעט מי שקורא בשכונות ירושלים ב"ד, גם שכונות שמעבר לבית חולים שערי צדק הישן והלאה. כותבי הלוח המשיכו לדבוק בעמדתם, ורק בשנים האחרונות הוסיפו כי הקהל נוהג אחרת.

ואכן, בראשונים נמצא טעם נוסף. הריטב"א במגילה(ג, ב) כתב בטעם ההגבלה עד מיל:

דכיון דמגנו ומכסו בתוך העיר בשעת מלחמה, הרי הם כאנשי כרך עצמם, ועם אחד הם, והרי הם כאילו הם בעצמם בתוך החומה המוקפת.

גם הרשב"א (ב, ב) כתב כך:

וטעמא, דכל הסמוך ונראה אליו נמי, דכיון דמיגנו ומיכסו בכרך הסמוך... דכל שהוא סמוך ונראה לכרך בשעת מלחמה, מתאספים ובאים אל ערי המבצר, והלכך הרי הם כאנשי הכרך ממש, והרי הם כמוקפים חומה מימות יהושע.

האם ניתן להשתמש בנימוק זה, בכדי להרחיב את המושג של "סמוך ונראה"? אפשר אולי לומר כי כל שהתושבים הסמוכים קשורים לכרך בקשר חיוני קבוע ניתן להחשיבם כחלק מן הכרך, ואולי במצב כזה אין להקפיד דוקא על מרחק של מיל.

הגדרה נוספת נמצאת ב"חזון איש" (אורח חיים סימן קנא). אלו דבריו:

נראה, דאם נתווספו בתים חוץ לחומה, אע"פ שהאריכו חוץ לתחום, ויש בהם בתים שאינם סמוכים ואינם נראים, מכל מקום, קורין בט"ו, כיון שכל העיר כד' אמות, ומיקרו כולן תוך התחום, ובלבד שלא יהיה ביניהן מגרש פנוי שבעים אמה או קמ"א אמה.

שבעים אמה או קמ"א הן הלכות בעיבורה של עיר, לגבי עירוב, והחזו"א מקיש מהן. קטע נוסף בחזון איש (סימן קנג ב שם):

ולעיל סימן קנא כתבנו, שאם נתווספו בתים סמוך לחומת הכרך והם מתייחדים לעיר אחת שאין ביניהם הפסק ע' אמה ושיריים אף שהן נמשכין חוץ למיל, לא גריעי מסמוכין תוך התחום ומופסקין ע' אמה ושיריים ויותר. ולהמבואר, אפילו ביש הפסק גדול בין הבתים לחומת הכרך, כל שאין הפסק יותר ממיל הרי הבתים בכלל סמוך. וכל שתחילת העיר במרחק מיל ולא יותר, הרי כל העיר בכלל סמוך.

עניין זה של רצף בתים, לפי דברי החזון איש, מהוה חיבור גם במרחק של קילומטרים רבים. ואכן, שכונות ירושלים החדשות מחוברות ברצף בתים עד לחומת העיר העתיקה, כך שיש בזה פתרון של צירוף לשכונות הללו אל הכרך המוקף חומה. ואכן, היו שכונות מסוימות שמתחילה לא היה בהם רצף בתים (בית וגן, הר נוף, רמות), אולם לאחר מכן, נבנו בתים נוספים, וכל השכונות מחוברות לעיר העתיקה.

עליית מדרגה נוספת היא הפסיקה ביחס לבית החולים הדסה בעין כרם. בית החולים רחוק מירושלים. השכונה הקרובה ביותר אליו היא "קרית מנחם", ובינה ובין בית החולים יש הפסק גדול. אמנם בית החולים מיועד לתושבי ירושלים, אבל מיקומו, בלי ספק, מחוץ לעיר. רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל היה מאושפז שם בפורים, והכרעתו ההלכתית פורסמה בספרו מנחת שלמה חלק שני ובספרו הליכות שלמה - פורים. כך הוא כתב במכתבו ממוצאי שבת קודש פרשת תרומה תשכ"ד:

בשנה שעברה שאלוני מבית החולים הדסה בנוגע לזמן קריאת המגילה בבית החולים, ואמרתי שלענ"ד צריכים להורות להמון העם לקרוא בט"ו, רק יש מקום להחמיר ולקרוא בשתי הימים. ואני בעצמי שכבתי אז ל"ע בבית

החולים וקראתי בשתי הימים. ועתה התפרסם מהרב שטרנבוך שליט"א וגם מהרב גרוסברג שליט"א שפשוט וברור שצריכים לקרוא רק ב"ד. אולם לענ"ד אין דבריהם נראים. אולם הרב גרוסברג מביא שגם הגאון הצדיק מהרי"י קנייבסקי שליט"א סובר כדבריו לקרוא ב"ד, ולכן אכתוב לך הנימוקים שלי. מבואר בשו"ע או"ח בסוף סימן שצח לעניין תחומין בשבת דכל שישבה ואח"כ הוקפה מודדין מן החומה. ועיין במגן אברהם סימן תא דצורת הפתח גם כן חשיב לעניין זה כשיב ולבסוף הוקף. ומעתה, כמו שלעניין תחומין חשבינן להו כעיר אחת ומודדין מצורת הפתח, הכא נמי לעניין מגילה, שהרי בית החולים חשיב ודאי מענייני העיר, וכמו שכתב המשנה ברורה בשער הציון סימן תרפח ס"ק ה דבעינן שהוא משתתף עמו בענייניו. שהרי הוא דבר חיוני בשביל אנשי העיר, ואלפי אנשים נוסעים כל יום מהכא להתם ומהתם להכא. ולכן לא ידעתי מה שכולם טוענים דצורת הפתח לא מהני אלא לעשותו רשות היחיד, אבל לא לעיר אחת. וכמדומני דבתחומין מוכח שזה כעיר אחת וחשיב כד' אמות.

משמעות דבריו, כי עירוב של צורת הפתח, וכן מה שבית החולים חיוני לאנשי ירושלים ומשותפים בכל ענייניו, דיים לראות את המקום כחלק מן העיר, למרות המרחק שביניהם.

הרב אביגדור נבנצאל שליט"א סיכם את הדברים בפירושו "ביצחק יקרא" למשנה ברורה חלק ו, וכתב:

בבית חולים הדסה עין כרם, וכן בשאר שכונות ירושלים, אדמו"ר זללה"ה (רבי שלמה זלמן זצ"ל) פסק לקרוא מגילה בברכה ביום ט"ו, משום שתושבי המקום משלמים מיסים לעירית ירושלים ונהנים משירותיה, ובהא תליא מילתא, ולא בעירוב של שבת.

מאידך, הגרי"י קנייבסקי זצ"ל (קריינא דאיגרתא חלק ב אגרת קה) כתב:

אני בעוניי לא אמרתי הלכה למעשה, ובכלל אינני ראוי להורות למעשה. אני אמרתי רק שבמושכל ראשון אין צורת הפתח מועיל לעניין לשוייה מוקף חומה, דאטו אם יעשו סביב כל ארץ ישראל צורת הפתח (אשר ע"פ דין יהא לו דין רשות היחיד, כמבואר בתוס' עירובין כב ד"ה דלמא) יהפכו כל עירות שבארץ ישראל מוקפות? וכל זה על דרך הערה, ולא ח"ו פסק הלכה, דלכאורה נהי שהכל רשות היחיד אחת, מ"מ באותו רשות היחיד נמצא שתי עירות נפרדות.

כידוע לכולנו, דעתו של רבי שלמה זלמן זצ"ל נתקבלה הלכה למעשה.

התוצאה ההלכתית והמעשית היא, שאין צורך בסמוך ונראה, אלא די בשלושה דברים: א. רשות מוניציפלית אחת. ב. צורת הפתח. ג. קשר חיוני, שכל ענייניהם של הנמצאים שם קשורים לתושבי העיר².

אם נסכם את הדברים, ביחס לקריאת מגילה בשכונות החדשות של ירושלים נאמרו כאן חמש שיטות (עיין בהרחבה בספר "מגילה במוקפות חומה" 439-444):

א. קביעת דין השכונות החדשות בירושלים לפי המקובל בהלכות שבת: יש להקפיד, שמן הבית האחרון ברצף הבתים הסמוכים לחומה, לא יהיה שטח פנוי יותר משבעים אמה ושני שלישי האמה. משם מודדים אלפיים אמה, ועד שם אפשר ללכת בשבת. 2000 אמה הם מרחק מיל, וזה המרחק המוזכר במסכת מגילה לגבי סמוך ונראה בקריאת מגילה. מעבר לזה אין לקרוא בט"ו. ההצעה הזו הובאה בקובץ התורני "תורה מציון" משנת תרמ"ז, והובאה בשלימותה בקובץ "אוריתא" (נתניה תשנ"א).

ב. קביעה משולבת: עד מרחק מיל מחומת העיר העתיקה, גם אם אין רצף בתים עד החומה, קוראים בט"ו. משם ואילך יש צורך ברצף בתים, ושלא יישאר מקום פנוי למעלה מ-70 אמה ושני שלישי האמה שאינם בנויים. כל השטח הזה אינו זקוק ל"סמוך ונראה", אלא הוא נחשב כעיר אחת. באופן כזה אפשר להמשיך את השטח הנחשב לעיר מוקפת חומה עוד ועוד. זו דעת החזון איש (או"ח סימן קנא) והרב צ"פ פראנק רבה של ירושלים (שו"ת "הר צבי" או"ח חלק ב סימן קכח).

ג. מסגרת מוניציפאלית אחת בצירוף עירוב של צורת הפתח: דעת הרש"ז אורבך זצ"ל ("הליכות שלמה פורים" עמוד שנג) גבי בית החולים "הדסה" עין כרם.

ד. עירוב צורת הפתח, גם אם הוא מקיף רשויות מוניציפאליות שונות: הרב י"ש אלישיב זצ"ל, הובא בספר "שבות יצחק" פורים עמוד פח לרב יצחק דרזי בשם הרב אלישיב.

ה. קשר חברתי דתי וכלכלי, בין תושבי המקומות, גם ללא עירוב. דעת הרב שלום משאש - שו"ת "שמש ומגן" חלק ב סימן יז.

2 הרוצה להעמיק ולהרחיב ביחס למחלוקות בעניין קריאת מגילה בירושלים החדשה כדאי שיעיין בקובץ "אוריתא" פורים כרך יא, נתניה אדר תשנ"א - העורך הרב עמיהוד יצחק לוינ זצ"ל (לזכר אביו הרב משה לוינ זצ"ל, רב העיר נתניה. הכרתי היטב את האב ואת בנו - תלמידי חכם מופלגים, צנועים וענווים), ובספר "מגילה במוקפות חומה" מאת מכובדי הרב יהודה זולדן שליט"א, תשע"ג.

עוד על קדושת ירושלים

לעיל הזכרנו את דברי הרמב"ם והראב"ד ואת דברי החתם סופר. אביא שוב הדברים ביתר הרחבה.

הזכרנו את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד (בית הבחירה ו, טז) לגבי קדושת ארץ ישראל וקדושת ירושלים. לדעת הרמב"ם קדושת ארץ ישראל לא קידשה לעתיד לבוא, כי קדושת הארץ היא תוצאה של הכיבוש, וכיון שנלקחה מידם בטל הכיבוש. ואילו קדושת המקדש וירושלים היא מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. הראב"ד בהשגות חולק על הרמב"ם, ולדעתו אין חילוק בין המקדש וירושלים לבין ארץ ישראל, ובכולם לא קידשה לעתיד לבוא. לכן פסק שהנכנס למקדש בזמן הזה אין בו כרת.

בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן רלג-רלד) כתב, כי גם לדעת הרמב"ם שקדושת א"י בטלה, וגם לדעת הראב"ד שאף קדושת ירושלים בטלה - עומדת בעינה הקושיה לגבי ישיבה בהם. אלו דבריו:

היוצא מדברינו, דעכ"פ לכולי עלמא קדושת שניהם היא קדושת עולמים מימות עולם ועד סוף ימות עולם, לא נשתנה ולא ישתנה. אלא שקדושת ירושלים חמורה יותר מקדושת שאר א"י... נראה מדברינו... כי לא נפחתה קדושתה ולא תליא כלל בקיום מצוה, אלא הארץ עצמה קדושה, וירושלים קדושה יותר.

בדרשות החתם סופר (סוף פרשת אמור) נאמר כי הרעש הגדול שהיה בצפת, ובו נספו מאות בני אדם "קנאת ירושלים עשתה זאת, כי קרוב למאה שנים שמו פניהם לצפת". ואכן החכמים בדורות הבאים חיפשו סיבות להסביר את העובדה שחכמי ישראל בזמן האר"י הקדוש ובית יוסף העדיפו את צפת על פני ירושלים, ואמרו כי קדושת ירושלים היא כל כך גבוהה עד שחששו שאינם ראויים לה (עיין בספר "על הגאולה ועל התמורה" סימן קג, הובא ב"אוצר הפוסקים" כרך יט דף לה).

עתידה וירושלים להתפשט לכל הכיוונים עד דמשק ויותר, וליהודים תהיה אורה ושמחה וששון ויקר - כן תהיה לנו. אמן, כן יהי רצון במהרה בימינו!

חזק
בספריית משעול!

ספרה של
הרבנית ד"ר חנה קטן
את יולדת

עצות ותובנות בכל הצמתים שמתחילת ההיריון ועד לתקופה שאחרי הלידה, עם הרבה סיפורים מהשטח.

רשמו בגוגל 'ספריית משעול' // 08-9276664